

بررسی ادبیات کودکان و نوجوانان در تعلیم تربیت

عبدالحمید حسن پور (نویسنده مسئول)

دبیر اداره آموزش و پرورش کله دار ، گروه علوم تربیتی، ایران. majidhasanpor13611364@gmail.com

چکیده

سابقه و هدف: ادبیات ترجمان احساسات ، عقاید و افکار ملت هاست . دوام و اعتبار هر ملت مرهون ادبیات و آثار ادبی نویسندگان آن قوم است . کارنامه ها ، افسانه ها ، اسطوره ها ، قصه ها ، متل ها و مثل ها مظاهر تحولات سیاسی و اجتماعی و ادبی و نمودار صعود و نزول افکار ، روحيات و در یک کلمه فرهنگ جوامع بشری اند .
مواد و روشها: مطالعه حاضر از نوع توصیفی تحلیلی است و پس از بررسی مفاهیم با ارائه نتایج به پیشنهادات کاربردی پرداخته شده است. روش تحقیق حاضر توصیفی و روش گردآوری اطلاعات آن، کتابخانه ای است. بدین صورت که از منابع کتابخانه ای نظیر: کتاب، مقاله، منابع خارجی و ... و آموخته های محقق استفاده شده است.
یافته ها: از نظر این پژوهش ادبیات با تحولات اجتماعی هم آهنگ است و با پیشرفت های علمی و هنری توسعه می یابد . نوع این تغییر متناسب با نوع افکار حاکم بر جامعه است . چه بسا ملتی که ادبیاتش در یک دوره از زمان در نهایت پختگی ، شیوایی ، محکمی ، زیبایی ، فصاحت و رسایی بوده و در عصر دیگر قوس نزولی پیموده و به ابتذال گرائیده است.
نتیجه گیری: از مباحث ایراد شده نتیجه گرفته می شود که هر چه جامعه از نظر علمی و اجتماعی توسعه یابد نیازش به ادبیات و شاخه های متنوع آن بیشتر می گردد ، زیرا افکار نو بایستی به وسیله ای تعبیر و بیان شوند هر چه این تعبیرات دقیق تر و لطیف تر و زیباتر باشد ، دلنشین تر و جذاب تر خواهد بود . فکر بشر تغییر می کند و گسترش می یابد لیکن غرایز طبیعی او زیاد دچار تغییرات نیست . احساسات ، عواطف و تمایلات روحی ، هنر دوستی ، همواره با بشر همراه است . و ادبیات پیوند نا گسستنی با این عناصر فطری دارد و برای همین است که هیچ گاه کهنه نمی شود.
کلیدواژه ها: ادبیات ، عواطف ، کودکان و نوجوانان ، تعلیم تربیت ، هنر دوستی.

۱- مقدمه

ادبیات یک پدیده جاودانه اجتماعی است که از هیچ جامعه ای حتی جوامع بدوی جدا نیست و همچون بسیاری از پدیده های اجتماعی قابل تعریف با کلام و الفاظ نیست. گروهی ادبیات را « مجموعه تظاهرات هنری هر قوم می دانند که در قالب کلام ریخته شده باشد.» و به تعبیری دیگر ادبیات « مجموعه بازتابهای آدمیان است در مقابل عوامل درونی و بیرونی که به صورت کلام همراه با تخیل و عاطفه در آمده و هدفش سعادت و خوشبختی آدمی است» [۱]. این سعادت و خوشبختی در سایه ی تربیت صحیح امکان پذیر است. و تربیت بایستی از خردسالی انجام پذیرد. پس کودک و خرد سال به نوعی خاص ادبیات نیاز دارد. این ادبیات با تعاریفی که از ادبیات به معنای اعم شد، تفاوت کلی ندارد بلکه از آنجا که برای موجودی کم تجربه و در حال رشد ساخته می شود. باید عالی تر، جذاب تر و سازنده تر باشد. ادبیات کودک در ایران شاخه ای ضروری و دیررس بر تنه درخت تناور ادبیات به مفهوم عام به شمار می رود [۲].

مواد و روشها

پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی است که با استفاده از روش پژوهش کیفی از نوع تحلیل محتوای استقرایی انجام گردیده است. در این مطالعه برای استخراج و تدوین مطالب از روش سه سو سازی استفاده گردید؛ یعنی مطالعه با بهره گیری از پژوهشهای مربوط و مبانی نظری انجام شد. این روش تحقیق از نوع روش تحقیق نظری است که با روش تحلیل محتوا و با رویکرد کیفی انجام گرفته است. ابزار جمع آوری اطلاعات، فیشهای برداشت شده از کتب گوناگون و از طریق مطالعه کتابخانه ای بوده است. قلمرو تحقیق، کلیه منابع اصلی و دست اول و همچنین منابعی بوده است که دیگران به صورت نقد در خصوص آنها تدوین نموده و به زبان های انگلیسی و فارسی بوده است. در این مورد محقق به سراغ منابع اولیه و وکتاب ها، آثار و نوشته های دست اولی که به طور مستقیم و غیر مستقیم به موضوع اشاره نموده رفته است. بر اساس تحلیل منابع، یافته های پژوهش را ارائه داده است و در نهایت این یافته ها را مورد بحث قرار داده است. شیوه انتخاب منابع که مبنای تحلیل قرار گرفته است، عمدتاً اصالت منبع، موثق بودن و مرجعیت نویسنده یا نویسندگان بوده است. همچنین قابلیت دسترسی به منابع نیز وجهه نظر قرار گرفته است و در پایان به جمع بندی و نتیجه گیری بحث می پردازیم.

مبانی نظری

ادبیات کودکان چیست؟

نظریه پردازان بسیاری در باره ی ادبیات کودکان به سخن پرداخته اند و تعاریف گوناگونی از آن ارائه داده اند. اما شاید جامع ترین تعریف این باشد:

« ادبیات کودک و نوجوان عبارتست از تلاش هنرمندان در قالب کلام، برای هدایت کودک به سوی (رشد) با زبان و شیوه ای مناسب و در خور فهم او» [۳].

به دیگر سخن، هر تلاش که به شیوه ای هنرمندانه و موثر و جاذب کلام را به خدمت گیرد تا در شکل های متفاوت شعر، قصه و ... کودکان را به سوی تعالی و راه خدا سوق دهد و از گمراهی برهاند، ادبیات اسلامی و کودکان و نوجوانان است. [۴]

ادبیات کودکان در ایران:

کشور ما با همه ی عظمت و قدمت ادبی اش در زمینه ی ادبیات کودکان، به مفهومی که ما امروز از این عنوان داریم، تاریخچه ای بسیار مختصر دارد و در این راه طفلی نوپا ست. علت این امر را بیش از همه باید در تاریخچه ی فلسفه ی تعلیم و تربیت جستجو کرد [۵].

در ایران نه فقط نویسندگان و محققین بلکه مربیان تا همین سالهای اخیر به کودکی و نوجوانی فقط به عنوان یک دوران آموزشی و نقش پذیری نگریسته اند و هرگز این دوران را به خودی خود مورد مطالعه و مشاهده قرار نداده اند. بلکه همیشه آن را به صورت مرحله ای در راه رسیدن به بزرگسالی پنداشته اند [۶].

برای آنها همیشه آینده ی بچه مطرح بوده است ولی اینکه این آینده با صرف چه نیرویی و تحمل چه رنج عبثی به دست خواهد آمد مهم نبوده است. به گفته ی دیگر در قدیم، و حتی شاید گراف نباشد که بگوئیم هنوز هم بسیاری کسانی که معتقدند طفل، بزرگسالی است «کوچک» با قدرتی عظیم در آموختن. بنابراین باید از این قدرت او استفاده کرد و به تدریج همه ی آنچه را در بزرگی باید بداند در محفظه ی «ذهنش» ریخت. درباره ی اینکه این فلسفه و دید غلط چقدر باعث عقب افتادگی و نارسایی تعلیم و تربیت ما شده است در اینجا صحبتی نمی کنیم، ولی جا دارد که درباره ی تاثیر این فلسفه در بوجود آمدن یا بهتر بگوئیم «بوجود نیامدن» ادبیات کودکان در این مرزو بوم خوب بیندیشیم. این طرز تفکر درباره ی کودک و نوجوان باعث شد که هرگز کوششی علمی در راه شناخت واقعی شخصیت او در ایران انجام می گیرد. همین عدم شناسایی خود سبب شده که آنچه ظاهراً برای کودک و نوجوانان بوجود می آید. هیچ تجانسی با روحیه و طرز تفکر او نداشته باشد [۷]

انواع ادبیات کودکان:

کتابهایی که برای بهره گیری بچه ها تهیه و تولید می شود سه شکل دارند:

۱) کتابهای تصویری:

به آثاری اطلاق می گردد که تصویر وسیله انتقال پیام است. این کتابها برای بچه هایی است که هنوز به مدسه نرفته اند و سواد خواندن و نوشتن ندارند. تصویر خود زبان گویایی است که اگر در حیطه ی محدودیتهای ذهن کودکان تهیه شود می تواند پاسخ گوی بخشی از نیازهای بچه ها به کتاب و مطالعه فراهم آورد [۸].

۲) کتابهایی که به نثر هستند. (آثار منثور)

در این نوع کتابها «کلمه» مبنای اصلی انتقال مفهوم است، اما به نسبت حسن مخاطب، از تصویری نیز برای انتقال بهتر مفهوم و ایجاد انگیزه و جاذبه ی بیشتر بهره گیری می شود. آثار منثور شامل مقالات، نمایشنامه ها، قطعات ادبی، قصه های کوتاه و داستانهای بلند است که به منظور استفاده کودکان نوشته شده است [۹].

۳) کتابهایی که منظوم اند (آثار منظوم)

کتابهایی هستند که کلام آهنگین را جامه ی مفاهیم خود ساخته اند. پدید آورنده ی چنین آثاری پیروی از قواعد و قوانین نظم و شعر فارسی را مد نظر دارد و به دلیل تأثیر خاصی که در کلام منظوم است، این قالب را برای انتقال مقصودش اختیار کرده است. نظم های آموزشی، قصه های منظوم و شعر های خیال انگیز که از جوهره ی شعری بر خور دارند. برای بچه ها سروده شده اند از جمله این آثار هستند [۱۰].

قصه منظوم:

قصه های منظوم کوتاه را در ادبیات فارسی به «حکایت منظوم» شناخته ایم و قصه های بلند را اعم از عشقی تاریخی و تمثیلی (در فلسفه و عرفان) منظومه خوانده ایم. بوستان سعدی حکایت های منظوم است و داستانهای نظامی منظومه های است که تقریباً با درامهای اروپایی همسانیهایی دارد [۱۱].

برای کودکان نیز می توانیم قصه ها و نمایشنامه های منظوم داشته باشیم، مخصوصاً نمایشنامه ی منظوم، که کار حفظ کردن و اجرای نمایش را به واسطه موسیقی، وزن و قافیه و انتظام آن در، برای کودکان آسانتر می کند. قصه های منظوم دو گونه اند: یک گونه آنها که با تقلید از قصه های کوتاه منظوم عامیانه ساخته می شود. نمونه های جدید این گونه منظوم، با وزنهای متغییر هجایی و ترانه ای، قصه «گل آمد و بهار آمد» منوچهرنستانی و «قصه طوقی» «شعر پریا» و «دخترای ننه دریا» احمد شاملو را هم، با وجود تفاوتهاشان می توان از قصه های منظوم به شمار آورد. این گونه قصه ها از پیش از مدرسه تا کلاس اول و دوم و حداکثر سوم ابتدایی قرار می گیرند [۱۲].

گونه ی دیگر از قصه های منظوم همانهایی است که با تقلید از حکایت های منظوم شاعران کلاسیک ساخته می شود. مانند «مثنوی بچه ی خوب» ساخته مهدی آذر یزدی است، و دیگری ترجمه منظوم قصه های لافونتن است که به همت سعیدی

انجام گرفته است. در اولی ضعفهای است مضمونی و کلامی دیده می شود که نمی توان از آنها گذشته و دومی قدرتهای کلامی دیده می شود که به واسطه کهنگی بیان ضعف به حساب می آید. از قصه های عامیانه می توان از: لچک کوچولوی قرمز، آقاموشه و شنگول و منگول نام برد [۱۳].

نگاهی به ادبیات عامیانه:

قدمت تاریخ ملت ما طبیعتاً ایجاب می کند از منبع بسیار غنی ادبیات عامیانه برخوردار باشیم. خاصه اینکه در این سرزمین از دیر باز اقوام و طوایف مختلف دوش به دوش هم می زیسته اند. و نتیجتاً در طرز تفکر و فلسفه ی زندگی تأثیر بسیار داشته اند [۱۴].

ادبیات عامیانه ما مانند ادبیات مردم در هر نقطه ی دیگر گیتی آینه ای است تمام نما از خصوصیات خلقی و مسائل و راهنماییهای این قوم کهن اگر در لایبهای مادرانه اثری از غم تنهایی دیده می شود. مثلاً پیمان جلوه گر شوخ طبعی و تیز اندیشی طبع طنز پسند ایرانی است و در افسانه هایمان بخصوص افسانه های حماسی مان روح بلند و آزادی طلب مردمی دیده می شود که همواره کوشیده اند به زیر بار زور نروند و به هر وسیله ی دست افکنده اند که موجودیت خوش را ثابت و حفظ کنند. این گنجینه ی «عظیم» قرنهای سینه به سینه از دهان مادر بزرگان به گوش نوه ها رسیده است [۱۵].

گاه و بیگاه نویسنده ای از آنها الهام گرفته است و از تلفیق داستانهای عامیانه با تفکرات خویش اثری جدید بوجود می آورده است. از این قبیل هستند آثاری چون «مر زبان نامه» و «شاهنامه ی فردوسی». افرادی نیز در طول قرون کوشیده اند تا داستانهای عامیانه ای را که می شنیده اند به نحوی ضبط کنند. بسیاری از داستانهایی را که با انشایی نه چندان دلچسب یا چاپی براحتی امروز در میان مردم یافت می شود از این قبیل است، مانند: «چهل طوطی» [۱۶].

نمی توان صحبت از ادبیات عامیانه کرد ولی داستانهای دینی راسخ بین مردم را نادیده گرفت. این داستانها که زاینده فکر ابتدای و ایمان راسخ مردم بوده اند گرچه پر از خوفه و تعصب می باشند ولی غذایی هستند معنوی که هنوز میان مردم خاصه در روستاها طرفداران بسیار دارد. کسی که اولین بار داستانهای عامیانه ایرانی را مخصوص کودکان جمع آوری و منتشر ساخت «صبعی مهتدی» بود. او فعالیت خویش را در آخرین سالهای قبل از شهریور ۱۳۲۰ آغاز کرد. بسیاری از مربیان و والدین امروز کودکانی بودند که در ظهرهای جمعه ی آن زمان گوش به رادیو می سپردند، تا صدای «بچه ها، سلام» او را بشنوند. همچنین کتابهای «افسانه ها و افسانه های کهن» و «عمو نوروز» او تا کنون بارها تجدیده چاپ شده اند [۱۷].

فلکلر یا فرهنگ عامه:

از زمانی که «فلکلر» یا «فرهنگ عامه» به عنوان یک رشته ی علمی در جهان معرفی شد، و مواد فلکلری جزئی از تحقیقات مردم شناسان قرار گرفت «هنر شفاهی» یا «ادب عامه» نیز اهمیت ویژه ای یافت و موضوع اساسی تحقیق کارشناسان و محققان علوم اجتماعی و انسانی، به ویژه فرهنگ عامه - شناسان و زبان شناسان واقع گردید [۱۸].

«هنر شفاهی» یا «ادب عامه» چنان که قبلاً در بخش تعاریف و کلیات اشاره شد، یکی از سه اصل بنیادی رو ساخت هر جامعه است و همه ی گونه های روایات منثور و منظوم، مانند اسطوره، قصه یا افسانه، حکایت، متل، دوبیتی یا ترانه، تصنیف، مثل، چیستان، اصطلاح و تشبیه و کنایه را، که شفاهاً از فردی به فرد دیگری، یا از نسلی به نسل دیگر منتقل می شود، در بر می گیرد. چون «فرهنگ عامه» متعلق به توده ی مردم ما و به زندگی واقعی وابسته است، از این رو «ادبیات عامه» هم پیوندی با واقعیتهای زندگی عادی مردم دارد. «ادبیات عامه» انکاره هایی از زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم، شیوه ی کار و تولید، ویژگیهای رفتار و روابط، سنخ اندیشه و احساس، نوع گرایش، مذهب و اخلاق، و اعتقادات مردم جامعه را که در صفحات تاریخ ثبت و ضبط شده، تصویر می کند. در هنر «شفاهی» این کیفیات و خصوصیات ما و نیز فلسفه و منطوق و قانون زندگی، و جویات و هزلیات آن مطابق با نظام اجتماعی جامعه تعبیر و تفسیر می شود [۱۹].

«ادب عامه» به طور کلی ما زاده ی نوع روابط و مناسبات و شعور جمعی مردمی است که در یک واحد اجتماعی زندگی می کند و با یکدیگر به وسیله مجموعه ای از سنتهای مشترک و عمومی پیوند و همبستگی دارند. ساختمان «ادبیات عامه» بر دواصل واقع گرایی و خیال پردازی بنیاد گرفته است. این دو جنبه وقتی در «ادب عامه» با هم می آمیزند، صورتهای گوناگون

« ادبیات عامه » را زیباتر و دلپذیر تر و مقبول عام و خواص می کند. « هنر شفاهی » برداشت ها و تلقیهای ساده و بی پیرایه ی اقوام ابتدائی و روستایی را از زندگی و مرگ ، جهان لاهوتی و ناسوتی ، کائنات و طبیعت موجودات عالم را تبیین و تشریح می کند. این برداشتها و تلقیها به گونه پیام و رسالت انسان از معبر زمان و مکان می گذرد و از نسلی به نسل دیگر و از قومی به قوم دیگر انتقال می یابد [۲۰].

قصه و قصه گوئی:

قصه و قصه گوئی پدیده ای است که قدمت آن شاید به قدمت پیدایش زبان و گویای آدمیزاد باشد. آنچنانکه تقریباً هیچ قومی و ملت کهنی را نمی توان یافت که دارای قصه ها و حکایتهای مذهبی ، حماسی ، اجتماعی و امثال آنها نباشد [۱]. آنان که در تاریخ تحقیق کرده اند می گویند: پدران و اجدادها هنگام کار و پس از فراغت از آن یا هنگام جنگ و ستیز و یا در هر حال دیگر دور هم جمع می شوند و در اطراف خدایان شنیده ها و عقاید خود ، و دیده های خود را داستانسرای می کردند و مادران جهت سرگرم کردن و احیاناً خواباندن بچه ها ی کوچک خود ، برای آنها قصه می گفته اند. علاقه به قصه منحصر به طبقه و قشر خاصی از اجتماع نبوده است ، از افراد پایین تر قشر های اجتماع تا شاهان و امراء و از با سواد تا بی سواد ، به قصه علاقه داشته اند [۲].

داستان:

داستان به نوشته ای گفته می شود که در آن نویسنده فکر اصلی خود را در قالب حکایتی به خواننده ارائه می دهد. خواه داستان کاملاً تخیلی و غیر واقعی باشد و خواه واقعیت زندگی باشد که نویسنده آن را پرداخت و آرایش داده باشد [۳]. در یک داستان خوب نه فقط سبک نگارش و شیوه پرداختن موضوع بسیار مهم است بلکه انتخاب موضوع و قالبی که موضوع در آن ریخته می شود نیز خود هنر است. « ادبیات کودکان » فقط به داستانهای خاص کودکان و نوجوانان اطلاق می گردد. داستانها که نوع وسیعی از ادبیات کودکان و نوجوانان هستند از لحاظ موضوع و طریقه پروراندن آن به چند دسته تقسیم می شوند.

الف (داستانهای واقعی):

داستان واقعی داستانی است که اگر چه مخلوق تخیل زنده و بیدار نویسنده است ولی در اجزای متشکله آن و در سیر ماجرا چیزی وجود ندارد که وقوع آن را غیر ممکن سازد. از زندگی و ماجراهای گوناگون آن الهام می گیرد و داستان می آفریند که گرچه ممکن است عیناً اتفاق نیفتاده باشد ولی بدون شک امکان وقوع آن بسیار است. داستانهای واقعی با توجه به اینکه درباره ی هر چیز و هر کس و هر جا باشند انواع مختلف و بسیار دارند که مهم ترین آنها عبارتند از: داستانهایی از صحنه های مختلف زندگی اطفال ، داستانهای حیوانی داستانهای ماجراجویی ، داستانهای تاریخی ، داستانهای فکاهی و طنز آمیز و داستانهای عاشقانه [۴].

ب) افسانه ها:

داستانهایی که دارای عوامل تخیلی بسیار هستند و امکان وقوع ماجراهای آنها بسیار بعید و در واقع غیر ممکن هستند «افسانه» نامیده می شوند. محققان ادبی معتقدند که از قدیمی ترین نوع ادبیات هستند به خصوص افسانهایی که از دیرباز میان مردم جهان رایج بوده اند و از سینه به سینه نقل شده اند. افسانه ها را به طور کلی به دو دسته ی عامیانه و جدید تقسیم می شوند [۵].

افسانه های عامیانه از زمانهای بسیار قدیم میان مردم و اقوام مختلف نقل شده اند. افسانه های عامیانه طبعاً حالت گفتار دارند زیرا قرنهای پیش از چاپ و حتی قبل از وجود خط و فن کتابت وجود داشته اند. این قصه ها در طول زمان سفر کرده اند به کمک نقلات و فروشندگان دوره گرد و همراه کاروانیان از دیاری به دیار دیگر رفته اند. در اثر همین مسافرت در زمان و مکان از صورت اولی خویشی در آمده اند و در هر زمان و محلی مطابق احتیاجات روانی و اجتماعی مردم تغییر شکل یافته اند. افسانه هاسی عامیانه ی یک قوم نمایشگر عقاید و اداب و رسوم آن قوم ، مبین احساسات و دید مردم آن نسبت به مسائل زندگی است [۶].

بحث و نتیجه گیری

از مباحث فوق نتیجه گرفته می شود که بی شک هیچ گاه نمی توان نقش ارزنده ی زبان و ادبیات را در تاریخ تکامل بشریت منکر و یا آن را کم رنگ دید و به یقین ادبیات هر سر زمین چه به صورت مکتوب چه شفاهی نشان دهنده ی غنا، اصالت و بالندگی فرهنگ آن ملت است. و در این میان ادبیات ویژه ی کودکان دارای جایگاهی ویژه و ممتاز است. زیرا که دنیای کودکان دنیایی متفاوت از بزرگسالان است و هنوز ذهن ساده و پاک این فرشتگان زمینی نقشی از دنیای واقعی نپذیرفته است. در نظر کودک، پلنگ تیز دندان به رامی و بی آزاری گنجشک است و عقرب جراح، به لطافت پروانه ی خوش خط و خال. سنگ خاموش در نزد آنها همانقدر گویاست که انسان با روح و سخنگو. به همین جهت، پاره های کاغذ ریخته و پراکنده، برای بزرگسالان صورتی زباله گونه و دور ریختنی دارد ولی برای کودکان رمزی و رازی دیگر.

منابع و مأخذ

- [۱] آژند، یعقوب (۱۳۹۰)، «داستان و اخلاق»، در مجموعه گزیده مقالات همایش بررسی داستانهای دینی، به کوشش شهرام اقبالزاده. تهران: دفتر مطالعات ادبیات داستانی، ص ۵-۸.
- [۲] «ادبیات جدید، دینداری جدید: گزارش سی و چهارمین نشست نقد آثار ادبی کودک و نوجوان»، کتاب ماه کودک و نوجوان، سال ۷، ش ۳، دی، ص ۲۳-۲۶.
- [۳] امیری، فاطمه (۱۳۹۳)، «چگونگی رشد و تطور ادبیات کودکان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی»، مجموعه مقاله های سمینار بررسی ادبیات انقلاب اسلامی (۳-۵ دیماه ۱۳۹۰)، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، ص ۲۳-۴۱.
- [۴] امین دهقان، نسرين؛ پریخ، مهري (۱۳۹۲)، «تحلیل محتوای کتابهای داستانی مناسب کودکان در گروه سنی «ب» با رویکرد کتاب درمانی»، کتابداری و اطلاع رسانی، سال ۶، ش ۴، زمستان، ص ۱۹-۵۱.
- [۵] پریخ، مهري (۱۳۹۲)، «نقش ادبیات کودکان و نوجوانان در پاسخگویی به نیازهای آنان»، کتابداری و اطلاع رسانی، سال ۶، ش ۳، پاییز، ص ۲۳-۳۹.
- [۶] حافظی، علیرضا (۱۳۹۰)، «بحث می ماند برای جلسه بعد»، مجموعه گزیده مقالات همایش بررسی داستانهای دینی، به کوشش شهرام اقبالزاده، تهران: دفتر مطالعات ادبیات داستانی، ص ۳۹-۴۵.
- [۷] حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۴)، «دین باوری و رمان»، مجموعه سخنرانی ها و مقالات نخستین سمینار بررسی مسائل رمان در ایران، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی، دفتر مطالعات ادبیات داستانی، ص ۱۲۷-۱۳۹.
- [۸] حسینی نثار، حسین (۱۳۹۹)، «انقلاب اسلامی در آینه داستانهای کودکان و نوجوانان از سال ۱۳۹۷-۱۳۵۷»، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- [۹] حکیمی، محمود و کاموس، مهدی (۱۳۹۲)، مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان، تهران: آرون، ج ۳.
- [۱۰] دوگه، رزماری (۱۳۹۳)، «توانهای آموزشی ادبیات برای دانش آموزان»، پژوهش نامه ادبیات کودک و نوجوان، مترجم ن. اکبری، سال دهم، تابستان، ص ۶۹-۷۵.
- [۱۱] رهگذر، رضا (۱۳۹۹)، «معیارهای انتخاب و ارزیابی کتابهای خردسالان»، قلمرو ادبیات کودکان، ش ۵، ص ۶۵-۸۹.
- [۱۲] شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۹۲)، ادبیات کودکان، تهران: اطلاعات.
- [۱۳] طباطبایی، محمد حسین (۱۳۹۳)، اصول فلسفه و روش رئالیسم، با مقدمه و پاورقی مرتضی مطهری، تهران: آخوندی.

- [۱۴] موسوی، زهره (۱۳۹۳)، «جلوه‌های عشق و عرفان در ادبیات کودکان»، مجموعه مقالات همایش ادبیات کودکان و نوجوانان (آبان ۸۱ دانشگاه بیرجند)، به اهتمام محمد حسین قرشی، بیرجند دانشگاه بیرجند، ص ۲۵۱-۲۵۷.
- [۱۵] میری کرمانشاهی، مهرانگیز (۱۳۹۳)، «سیر موضوعی ترجمه در کتابهای داستان کودکان و نوجوانان طی سالهای ۱۳۷۱-۱۳۹۰»، پایاننامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- [۱۶] هانت، پیتر (۱۳۹۲)، دیدگاه‌های نظری و انتقادی در ادبیات کودکان، ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی، تهران: آرون.
- [17] Hodder, Jacqueline (۲۰۱۷), "Young People and Spirituality: The need for a Spiritual Foundation for Asturalian School", *International Journal of Children's Spirituality*, vol.۱۲, no.۲, August, pp. ۱۹۰-۱۷۹
- [18] Lawrence, P. J. (۲۰۱۵), "Children's Thinking about Religion: a Study of Concrete Operational thinking, Religious Education", *The Official Journal of the Religious Education Association*. vol. ۶۰, issue ۲, pp. ۱۱۶-۱۱۱
- [19] Seminary, Luther & St. Paul Minnesota (۲۰۱۴), "Religious Themes in Best-Selling Novels", *World & World*, vol. XIV, no.۳, Summer, pp. ۳۵۲-۳۴۲
- [20] Trousdale, Ann M. (۲۰۱۹), *The Role of Literature in Children's Spiritual Development*, Springer Science + Business Media B. V.